دلـــوړو زده کـــړو وزارت

کـــابـــل پوهنـــتون

دژبواوادبياتو پوهنځی

پښـــتو څـــانگه

دپښتوژبې تاريخي تحول

Ketabton.com

ليکوالان : پوهنمل باييزيد اشک او پوهنيار محمدانور خيري

کال 1391

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړلیک

سریزه..1

دپښتنواصل اونسب 1

الف – پخوانۍ نظریې...1

ب – ورستنۍ نظریې...1

a - مرکزی آریایان 1

b - لویدیز آریایان 1

c - ختیز آریایان 1

په آریایي ژبو کې د پښتو ژبې موقیعت...1

1– هنـــدې ډلـــه (آریایي ژبې)...1

الف – پخوانۍ دوره..1

ب –منځنۍ دوره...1

ج – اوسنۍ دوره...1

2– آریاني ډلــه (آریاني ژبې)...1

الف – پخوانۍ دوره..1

ب –منځنۍ دوره...1

ج – اوسنۍ دوره...1

د پښتو لیک دود تاریخچه..1

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتو ژبې تاريخي تحول

سريزه

" پښتو " د آريايي ژبو د کورنۍ ډېره زړه، لرغونې او تاريخي غړې ده چې د آريايي ژبو د هندي او آرياني گروپ په منځ کې اوسدله او د دې دوو ډلو آريايي ژبو تر منځ يې د اتصال د کړۍ دنده ترسره کړې ده .

پښتو ژبه له دې دواړو ډلو ژبو سره مشترکات لري او له دواړو خواوو سره د ژبنۍ راکړې ورکړې اغېز په کې مومو. د بېلگې په توگه د پښتو ژبې په خاصو غږونو کې : "ټ، ډ، ړ، ڼ" چې ژبپوهان يې د مغزي غږونو په نامه يادوي د آرياني ژبو له هندي گروپ سره شريک او د : "ځ، څ، ږ، ښ" غږونه يې بيا له آرياني مرکزي ژبو سره شريک دي.

د پښتو ژبې د لرغونتوب او جوړښت په باب ختيز پوهانو او کورنيو پوهانو ژورې علمي څېړنې کړي، په دې کې داسې کسان هم شته چې پښتو د ژبو مور بولي او له ډېرو پخوانيو ژبو څخه يې گڼي، ځينې پوهان د آريک ورکه ژبه ورته وايي، د ځينو پوهانو له نظره پښتو له اوستا سره د يوې کورنۍ ژبه ده، ځينې پوهان تخاري ژبه چې د کوشاني دورې ډېرليکونه يې په لاس کې دي د اوسنۍ پښتو لرغونی شکل بولي او ځينې بيا همدا تخاري د پښتو او پاميري ژبو له منځنيو اسلافو څخه گڼي.

موږ د خپل بحث لپاره اړ يو وڅېړو چې پښتو د ويلو په ژبه سربېره د "ليک" ژبه کله شوه او لومړنۍ ليکنې يې په کوم ليکدود وې؟ د ځينو ليکونکو گروهه دا ده چې پښتو پښتونخوا ته د اسلام د مقدس دين تر راتگ وړاندې يوازې د ويلو ژبه وه او ليک يې نه درلود. خو له بلې خوا، نه انکارکيدونکې اسناد په واک کې دي چې څرگندوي پښتو زموږ هيواد ته د اسلام دين تر راتلو ډېره وړاندې ليکل شوې او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیک په غېږه کې زېرمه شوې ده، د دې خبرې د سپیناوي لپاره چې پښتو تر اسلام وړاندې هم د لیک ژبه وه دا لاندې مطالب وړاندې کوو.

تر میلاد دوه پېړۍ د مخه د باختر یوناني سلطنت په دوو برخو وویشل شو چې له هغو څخه "مناندر" یوناني سالار د هند ډېرې سیمې و نیولې او دی د هند په تاریخ کې د "مالنده" پاچا وبلل شو او بودایي دین یې هم ومانه، له نامتو بودایي فیلسوف "ناکسینه" سره د ده مرکه د" مالنده پنهو" په نامه یادېږي او دغه کتاب په اصل کې په پخوانۍ پښتو لیکل شوی ؤ چې پښتو نسخه یې په لاس کې نشته خو په "پالي" ژبه کې یې ژباړه په "سیلون" ، "برما" او "سیام" کې وه او یوه زړه پالي نسخه یې چې په څلورمه میلادي پړۍ کې کښل شوې د جاپان په یوه بودایي معبد کې پیدا شوې ده، د مالنده د پوښتنو دوه چیني کتابونه هم شته چې د پنځمې او اوومې میلادي پیړۍ تر منځ کتابت شوې دي.

خو دا نه ده څرګنده چې دا نسخې به د "مالنده پنهو" له پالي ژبې څخه ژباړل شوې وي او که تر پالي له یوې زړې ژبې څخه؟ خو زیات احتمال شته چې دغه ترجمې دې له یوې بلې نسخې شوې وي چې تر پالي نسخې وړاندې وي، د مناندر د ژوند او واکمنۍ دوره له میلاد نه د مخه د دوهیمې پیړۍ په نیمایي کې اټکل کېږي او موږ د دې شمېر له مخې او د دې روایت په اساس د "مالنده پنهو" د پښتو متن د لیکلو وخت له میلاد نه مخکې د ۱۵۰ کلونو شاوخوا ټاکلی شو. د دې سند له مخې چې د کشمیري مؤرخ "کلهنه" په "راجه ترنګیني" نومي اثر کې راغلی چې پښتو له نن نه دوه زره یو سل او څو کاله وړاندې د لیک ژبه وه او دوخت مهم کتابونه پرې لیکل کېدل.

تر ټولو زړه لیکنه چې د تحریري پښتو څرک راکوي د ایران د بیستون د غره ډبرلیک دی چې د لوی داریوش له خوا له نن نه دوه نیم زره کاله وړاندې کښل

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوی او په شپږم ستون کې یې یوه پښتو اخلاقي حماسه راغلې او دا ډبرلیک په میخي خط کښل شوی او متن یې دی:

نی اړیکه وم

نی دروجنه وم

نی زور کړه وم

یعنې : نه د چا مانع او لارې خنډ وم، نه یې دروجن او غولوونکی وم او نه مې په چا زور کاوه!

همدا راز له نن نه دوه نیم زره کاله وړاندې په لرغوني افغانستان کې د هخامنشیانو د کورنۍ په ختیزو برخو کې خروشطي لیک رامنځته شو او تر میلاد درې پېړۍ وړاندې په ټوله آریانا کې خور شو چې بیا تر پنځمې میلادي پېړۍ پورې په ټوله اریانا کې دود ؤ او د آریانا بېلابېلې ژبې پرې لیکل کېدلې.

د دې لیکدود د زېږېدلو او مړینې سیمه د آریانا خاوره ده او یو مستقل آریایي لیکدود دی؛ د هیواد په بېلابېلو برخو کې په دغه خروشطي لیک کښل شوې سیکې، لوښي او ډبرلیکونه پیدا شوې دي په دې ټولو لیکنو کې تر اوسه داسې بشپړ متن لا نه دی ښودل شوی چې محققینو دې د پښتو ژبې بللی وي خو ثرنګه چې د آریانا د بېلابېلو ژبو لیکدود ؤ او پښتو هم زړه آریاني ژبه ده نو ځکه به په دې لیکنو کې د پښتو عناصر هم زېرمه شوې وي او له همدې کبله د خروشطي الف بې په باب انګریز محقق "سرویلیام جونز" وایي چې د خروشطي لیک ژبه د آریانا ژبه وه او که چېرته په پښتو کې پوره څېړنې وشي نو ښایي چې یو وخت د دغې ژبې په مرسته ډبرې خروشطي کتیبې او کښنې ولوستل شي؛ همدا راز د خروشطي یا کهروشتي کلیمه د حرف او لیکنې په معنی ده او په پښتو کې همدا اوس هم کرښه د ستر او خط په

(c) ketabton.com: The Digital Library

معنی ژوندی کلیمه ده نو کیدای شي په بېلا بېلو خروشطي کښنو کې د پښتو زیات عناصر ومومو.

پر آریانا باندې د مقدوني سکندر تر تیري وروسته د یونانیانو د نفوذ د ټینګیدلو په اثر یوناني الف ب ورو ورو دود شوه تر دې چې د آریانا کورنۍ ژبې هم په دې لیکدود ولیکل شوې، له همدې لامله په یوناني ژبو او سیکو او ډبرلیکونو سربېره داسې ډبرلیکونه هم په لاس کې دي چې ژبه یې کوشاني یا تخاري ده خو لیکدود یې یوناني دی او د دې لپاره چې دا ژبه د یوناني لیک په غبېره کې ځای کړای شي، پر یوناني لیک د ژبې د اصلي غږونو توري هم ورزیات شوې دي.

د سره کوتل په مشهور ډبرلیک کې چې ژبه یې تخاري ده د یوناني په څلوریشت تورو سربېره یو بل توری چې د "ښ" د غږ ښکارندویي کوي هم ورزیات شوی او د "اروانباد" اوسنۍ کلیمه د "الونبال" په بڼه په کې کښل شوې ده، د یوناني لیک په وروستنیو لیکنو کې یې د "غ" "ځ، څ" لپاره هم ځانګړي توري پرې ورزیات کړې دي لکه په شاه ځوی او نورو کې.

اوس له سره کوتل نه د پنځلس کیلومترو په واټن په رباطک کې هم یو ډبرلیک موندل شوی چې د سره کوتل تر ډبرلیک دېرش کاله مشر او په همغه یونانو باختري لیکدود دی، پر دې ډبرلیک هم څېړنې رواني دي او باور دی چې د پښتو ډېرې ژبدودي نښې او کلیمې ترې ترلاسه شي.

کوم ډبرلیکونه چې په تخاري، یوناني ډبرلیک راپاتې دي د پښتو لغتونو او ګرامري ځانګړنو ونډه په کې زیاته ده. همدا سبب دی چې زیات محققین تخاري، باختري یا کوشاني ژبه زړه پښتو او یا د پښتو او پامیري ژبو منځنۍ مور بولي .نو ځکه زړور

(c) ketabton.com: The Digital Library

ویلی شو چې پښتو تر اسلامي دورې وړاندې په تخاري یوناني لیکدود هم کښله شوې او زېرمه شوې ده.

په دې توګه افغانستان ته د اسلام د سپېڅلي دین له راتګ او ورسره د عربي لیکدود له راتګ سره پښتو هم ورو ورو عربي لیکدود ته ور اوښتې ده. د سره ورته غږونو توري یې کټ مټ ترې راخیستي او د پاتې غږونو توري یې د عربي د ورته تورو په تقلید جوړ شوي دي چې په دې دوره کې یې هم سیر روښانه او هم تاریخ روښانه او په رڼا کې دی.

نور قافلې دې بې خطره درومي

مونږه په لاره مشالون کېښول.

پښتوژبه د پښتنو د نامه سره ټینګه اړیکه لري پښتو ژبه د پښتنو ژبه ده ، هغه څوک چې په دې ژبه خبري کوي او دهغه مور او پلار چې په پښتو سره پوهول اورا پوهول کوي هغه پښتانه دي او پښتو دپښتنو ژبه ده . داچې موضوع د پښتو ژبې تاریخی تحول دی نولازمه بریښي چې لومړی د آریایانو او په ځانګړې توګه د پښتنو په اړه لنډ بحث ولرو.

د پښتنو اصل او نسب :

دا څرګنده ده چې پښتانه اریائیان دې ، لا تر اوسه ارین پوهان د اریائیانو د لومړني وطن په اړه یوه خوله نه دي .د اریائي قومونو د مسقط الراس په توګه دري لرغوني سیمي یادي شوي دي ، د اورال او کسپین بحیرو چاپیره سیمې ؛ د زرافشان او تیانشان درې او د امو سیند شمال ختیځې ښیرازي سیمي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر ترتيب ، څه وخت چې د نوموړو قومونو شمير زيات او د ميشت نويو ځايونو ته اړتيا پيدا شوه ، بيا يې په بيلا بيلو زمانو کې ډله يزې ليږديدنې وکړې چې د دې ډله ايز ليږد د پيل تاريخ د 3000 څخه تر 2500 کاله پخواتر ميلاد کلونه ټاکل شوي دی.

د اريائيانو په اړه تر ټولو باوري منبع هغه تاريخي ويناوي او سندرې دي چې ټولګه يې د ويدا په نوم ياديږي او دا د افغانستان تر ټولو لرغونی تمدن هم دی چې مورخين يې د ويدي تمدن په نوم يادوي اولرغونتوب يې څه ناڅه 1800 کاله پخواتر ميلاد کالونه په ترڅ کې بريښي ، دا هغه وخت وو چې اريائيان د امو سيند سهيلي څنډو ته رسيدلي او د بلخ په لرغوني ښار کې يې د ښيرازه تمدن بنسټ ايښی او هغه تمدن ته يې د ودې او پراختيا لوری پرانيستی وو.

په دې ترتيب پخواتر دې چې اريائي قومونه په بلخ کې د يوه پر مختللي مدنيت بنسټ کښيږدي ، د هندوکش په شمال او د امو سيند په سهيل کې يې د مدنيت وړاندې کلتوري مرحلو بيلا بيل پړاونه تير کړي دي.

د ويدا په څلورو برخو (ريګويدا ؛ اتهرو ويدا ؛ ويجورو ويدا ؛ او ساما ويدا) کې د اريائي قومونو د ژوند په اړه هر اړخيز معلومات شته چې د تاريخي څيړنو لپاره ارزښتمن مواد دي او هغه څه چې د ريګويدا په متن کې ډير ياده شوې ده هغه د پکهت نوم دی .

ژبپوهان د پکهت نوم د پښتون د نوم پخوانۍ شکل ګڼي په دې اړه د رګويدا په وينو (سرودونو) کې د پکهت د نوم ياد شوی دی.

د((ريګويدا))لرغونې سندرې چې دلسوقبيلوجګړې ته نغوته کوي ، هلته (پکهت) يا(پښت) کلمه په سر کې ده او دا د پښتون قام دڅلور نيم زره کاله وړاندې يادد ی ،چې ويدا آريايي سندرو موږته رارسولی دي او د پښتونخوا د مستوسيندونو، غرونواوخيلونونومونه لري، لکه :

(c) ketabton.com: The Digital Library

برېساسا = برېڅ ، اپاريتي= اپريدي ، ورديکا = وردګ ، اسپزي = يوسفزي اونور پښتني خيلونه چې دهمدې وخت په سندرواواثاروکې يادشوي دي.

پاڼېي داباسين په غاړوهستيدلې ،پښتون ژبپوه چې ترميلاد400کاله وړاندې دپښتونخوادمردان په وړوکي لاهورکې وزيږيده اوترميلاد 350 کاله وړاندې دسنګرت ګرامر د (ابښت اډيالي) يااته ويناوې په نامه وليکه، هلته يې د (کپيشه)او (بلهيکه) ترمنځ د (روهيته ګيري) يعنې (دروه غر) يادکړی چې همدا افغانستان ،روه پښتونخوا يا دپښتنو د استوګنې ځمکه ترې مراد ده.

په همدي ترتيب دروه نوم هم د (لوهه) په بڼه تردې مخکې دهندوانو په مقدس کتاب (مهابهارت) کې ترميلاد 1200 کاله وړاندې هم راغلي دي،چې داسلامي دورې مؤرخ محمدقاسم فرشته د (روه) اوږدوالی له سوات او باجوړ څخه تر سيوۍ اوپلنوالی يې له حسن ابدال څخه ترکندهاره بللی دی.

د (ګرشپ) په وخت کې چې تاريخي پښتون پلار((غرغښت))لرغونی شکل دی سپين تمان=زردښت دلارښودۍ غږپورته کوي خلک ښې مننې، ښې وينې اوښې کړنې (پندار نيک، ،ګفتار نيک، کردار نيک) ته رابولي

اوهمداوخت دپښتون عنعوي کورنۍ (غرغښت،بيټنی اوسړبن) ژوندکوي چې تاريخ يې له ميلاد څخه يونيم کاله وړاندې زمانوته رسيږي.

دپارس ټولواکمن (ستردارِيوش 522تر 486ق م) چې له آريانا څخه ترمصره پورې يې واکمني درلوده ، په بهستان يابيستون کې ميخې ډبرليکونه کښلي دي چې دډيرو پوهانو په نظر پښتو دي.

د افغانستان د لرغوني تاريخ د پوهيدو لپاره يو بل معتبر ماخذ د (اوستا) سپيڅلی کتاب دی چې د زردشت يا سپين تمان په وسيله مينځ ته راغلی او تبليغ شوي دی . مورخين د دې اثر دتبليغ او حاکميت زمانه د 1200 پخوا تر ميلاد څخه بيا تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

700کاله پخوا تر میلاد کالونه په ګوته کوي ، دا زمانه د افغانستان په تاریخ کې د اوستایې تمدن تر عنوان لاندي مطالعه او څیړل کیږي .

دا مدنیت هم د ویدي مدنیت په څیر د اریائیانو له خوا منځته راوستل شو او وده یې ورکړل ، چې د پښتنو وندیه بیاهم رو ښانه وه .

د سپین تمان د نوم سر بیره یوشمیر نور نومونه هم په اوستا کې څو څو ځله راغلي چې ځني یې تر اوسه په خپل حال پاته دي او یو شمیر نومونه په لږ تغییر په اوسنۍ پښتو ژبه کې هم د پوهیدو وړ دي.

د پښتنو د تاریخي څرک لپاره د معتبرو ماخذونو په لړ کې تر اوستا یې متونو وروسته تر ټولو ډاډمن ماخذونه هغه لیکني دي چې د یوناني مورخینو په وسیله لیکل شوي او د منځنۍ اسیا په بیلا بیلو سیمو پوري اړه لري ، په دې برخه کې د بیلګي په توګه یوازي دیوناني نامتو مورخ هیرودوتس (425ق م مړ) هغه یادوني دي چې نوموړي د پښتون او د پښتنو د هیواد په اړه په خپلو اثارو کې په ډیر ځله ثبت کړي دي .

پر هیرودوتس سر بیره یوشمیر نورو یوناني لیکوالانو او جغرافیه پوهانو لکه بطلیموس ، هیکتایوس او نوروهم د پښتنو په اړه په خپلو اثارو کې یادوني کړي دي .

د مقدوني سکندر سره د جګړو په مهال (د 330 څخه تر 326 ق م) د پښتون قوم یادونه په وار وار شوي ده ،

دلومړۍ میلادي پیړۍ په درشل کې د پښتنو یوي قبیلې چې سهاک(500 ق م (دسیستان او هلمند په حوزه کې او سېدل چې 600ق م د امو دسیند، فر غانې او دچیني تر کستان دسنکیانګ دحوزې نه یې په لیږد پیل وکړ او دسیستان سیمې ته یې ځا نونه ورسول چې وروسته دافغا نستان په نورو سیمو کې هم خواره شول).

(c) ketabton.com: The Digital Library

نومیدل د یوي لویې واکمنۍ بنسټ کښیښود ، چې د افغانستان په تاریخ کې د کوشاني امپراتورۍ په نوم پیژندل شوې ده .

د همدې پاچاهانو په وخت کې د پښتو ژبې ګړنۍ یا دوېیني برخې د وخت په لیکنو کې معمول ګرځول شوي دي ، د بیلګې په توګه د بغلان د سره کوتل په ډبرلیک کې د اوسنۍ پښتو ژبې ډیرې کلیمې لیکل شوي دي لکه : انند (ننداره) ؛ وکېدو (کېدل) ؛ بګه (بغي) ؛ او نور

د کوشاني امپراتورۍ (78ـ376 م) وروسته د پښتنو بله قبیله چې اپتالي یا ابدالي نومیدل (425 م) د لویې امپراتورۍ په جوړولو بریالي شول . د اپتالي یا ابدالي پاچاهانو نوموونه لا تر اوسه په پښتو ژبه کې کارول کېږي .

د اپتالي پاچاهانو څخه ورسته د عربي لیکوالو په اثارو کې د پښتون د نوم څرک په زیاته پیمانه لیدل کېږي ، خو د دي نوم تر څنګ د اپګان یا افغان نوم هم په سترګو کېږي چې تر ټولو پخوانې شکل یې په ساساني لیکنو کې لیدل کېږي چې تاریخ یې دریمې میلادي پیړۍ ته رسیږي .

دا نوم بیا د چینې لیکوالو او زیارت کونکو په وسیله ثبت شوي دي ، د بیلګې په توګه چینې نامتو زیارت کونکی هیونتسنګ۶۲۲م د پالانه د سیمو د لیدلو وروسته د یوه بل هیواد نوم اپوګان یاد کړي دی چې د څیړنکو په اند دا نوم د افغان پخوانی شکل دی .

بنایې د عرب لیکوال المسعودي(896 – 957م)په اثر کې یاد ه شوې د ابغان کلمه هم افغان وي که دا خبره سمه وخیژي بیا به المسعودي لومړې عربي لیکوال وي چې د افغان کلمه یې کارولې ده ؛ خو د حدود العالم من المشرق ا للمغرب لیکوال ۹۸۲م بیله شکه د افغان کلیمه او نوم په پوره وضاحت یاد کړي دی .

زابلي پاچاهان د پښتنو هغه غیر مسلمان وروستي پاچاهان وه چې د صفاریانو په وسیله د ماتي سره مخامخ شول ، له هغه وروسته بیا په 940 میلادي کالونو کې د

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلمانو پښتنو واکمني په پاشلې توګه د افغانستان په سهیل لویدیځو سیمو کې تاریخي اثارو ثبت کړي ده . له نیکمرغه د محمد هوتک پټه خزانه ؛ د سلیمان ماکو تذکره الاولیا ؛ داخوند درویزه تذکره الاابرار او زیات شمیر نور اثار په پوره تفصیل د بیټ نیکه او د هغه د ورونو په اړه په زړه پوري معلومات لري

د پښتنو په هکله په لومړي ځل یو زر کاله وړاندې د میلاد نه د لرغوني یونان تاریخپوه هېرودوتس وایي چې د پارس ختیځ لور ته د سرتراپي آرکوزیا سیمه ده . ددې سره په ربګویدا هم د پکتاز په نامه د یو ولس یادونه کوي چې د پکت په سیمه کې اوسېږي او دا سیمه د افغانستان ختیځه سیمه یادوي.

ډېری خلک په دې باور دي چې همدا یادې شوې سیمې او ولسونه د پښتنو پخواني پلرني ځایونه او نیکونه دي. په نورو لرغونو خلکو کې چې د پښتنو سره یې تړاو لیدل کېږي، باختریان دي او داسې وییل کېږي چې باختریانو منځنۍ ایرانۍ ژبې ته ورته ژبه درلوده.

په تاریخي توګه پښتانه د افغانانو په نامه یاد شوي، او په همدې توګه د پښتون او افغان نومونه دوه همما نیزه نومونه دي او ډېرو نورو پوهانو د قوله د افغان کلمه په تاریخ کې لومړی ځل په حدود العالم کې په ۹۸۲ زېږدیز پېر کې راڅرګنده شوې.. همدا نوم د پښتنو لخوا د خپل لرغوني نیکه د نوم په یادولو کې چې افغانا نومېده کاریدلې ده .

دپښتنو د اصل او نسب په اړه د ډیر پخوا څخه بیلا بیل او ډول ډول نظریات څرګند شوي دي ، دا نظریات او رویات دومره زیات او یو له بل نه جلا او متفاوت دي چې معروف مستشرق او پښتو پیژندونکې (هنري راورټي) وایي :

(دهیڅ قوم د اصل او نسب په اړه د نظریاتو اختلاف دومره نه دي لکه دافغانانو داصل او نسب په باره کې چې دي).

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو له دوه سوو کلو نوراهیشي د پښتو ژبي دریښي په اړه څه ناڅه پلټني شوي دي په دي لاره کې مستر ډورن ،ډار مستیټر،ګایګر، مورګین ستیرن ، بن و نیسټ ، راورتي او بلیو ډیري پلټني کړي دي او پښتو ژبه یي اروپایانو ته ورپیژندلې ده .

1– یوچیني سیاح (هیونتسنګ ٦٢٩ م)په غزني ، کابل، بامیان، بلخ کې دبودا مرکزونه په ګوته کوي او هم ایران اود غربي شیمو وګړي زردشتیان بولي .

2– لویو او کوچني کوشانیانو بیا یفتلیانواو نورو په نوبت سره دلته پاچاهۍ وکړی ،ترڅو دیرش کاله د هجرت وروسته دغې شیمې ته د اسلام پاک دین راغي او تر دیرش کالو جګړو وروسته پښتانه خپله د اسلام ددین علم برداران شول .

4 جوزجاني(حدودالعالم المشرق الي المغرب ٣٧٢هـق –٩٨٢م)کتاب کې پښتانه یاد کړي او دوي یي دښارونو اوسیدونکې بللي دي.

5– علامه حبیبي د (ابن اثیر 555 هجری) په حواله لیکي چي: د لرغوني مصر د تجارتي توکو له جملې څخه یو اساسي قلم د هرات منسوجات او اوبدل شوي او تولید شوي ټوکران ول . د نورو تجارتي توکو د یادولو تر څنګ د اسونو هغه تانګونه هم یادوي چي د بلخ په زندان کي د محبوسینو له خوا جوړیدل او بیا به د تجارتي متاع په توګه لویو بازارونو ته وړل کیدل .

6– تر ده وروسته ابو نصرمحمد(دسلطان محمود ددربار لیکوال) وایي چې پښتانه دسبکتګین په لښکرو کې وه که څه هم پښتنو د سلطان محمود غزنوي سره څه جګړې وکړې خو د هندوستان په نیولو کې یي بیا ورسره مرسته وکړه داځکه چې د سلطان محمود مور د زابل ولایت دپښتنوملکانودیوي کورنۍ څخه وه چې داخبري (ابن اثیر630- 555 ق)هم تعیدکړي دي .

7– فردوسي په شاهنامه کې اوغان(پښتانه) په زړه ورتیا ستایي چې په زابل کې ددوي خان کک کوه زاد (غرزی) درستم سره دجګړې انځورونه کوي او وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چنین گفت دهقان دانش پژوه مر این داستان را ز پیشین گروه
که نزدیک زابل بسه روزه راه یکی کوه بود سر کشیده بماه
بیک سوی او دشت خرگاه بود دگر دشت زی هندوان راه بود
نشسته درآن دشت بسیار کوچ زافغان و لاچین و کرد و بلوچ
یکی قلعه بالای آن کوه بود که آن حصن از مردم انبوه بود
بدژ دریکی بد کنش جای داشت که در رزم با اژدها پا داشت
نژادش زافغان، سپاهش هزار همه ناوک انداز و ژوبین گذار
به بالا بلند و به پیکر ستبر بحمله چو شیر و به پیکار ببر
ورا نام بودی کک کُهزاد به گیتی بسی رزم بودش بیاد
درین گفت و گو بود با کوهزاد که آمد خروشی که ای بد نژاد!
چه دردژ گزیدی بدینسان درنگ که آمد همه نام اوغان به ننگ
بدیدند کک را چنان بسته دست گروهی ز افغانیان کرده بست

او په یوه افسانه کښې څو بيتونه تر اوسه د خلکو په خولو کې پاتې دي کله چې د محمود غزنوي لښکر د سومنات د په لاس راوړلو په معرکه کې د فشار او کړاؤ سره مخامخ شو او محمود یوازې توب حس کړ په دې وخت کې یوه پښتون داسې وويل.

ترکو نامردو دتښي ودانګل له نام و ننګه یو زه پښتون وم چې ولاړ وم د سلطان تر څنګه
توره په لاس په سره اور د عرفات وختم له بت شکن سره په دژ د سومنات وختم

او تر دې راوورسته دپښتو ژبې کتبی لاس ته راغلي آثار او بيا دروښانيانو په اثارو او دخوشحال خان په اشعارو کې په کراتو مراتو دپښتون او افغان نوم راغلی دی .

لنډه داچې اوس په نړۍ کې د اتيا مليونو شاوخواکې پښتانه ژوندکوي چې دقفقازدغروپه لمنو کې،آسټرليا دشمالي ايرلنډپه ډبلين کې ،د امريکې په تيرافرماکې، دآسترليا په هيواد کې، په اوسني افغانستان ،پاکستان او د اسلام دفتوحاتو په سلسله کې په هندوستان کې او داوسنيو ديرش څلويښتو کالو مهاجرتونو په سلسله کې په ټوله نړۍ کې ميشته شوي دي ،چې په افغانستان او هندوستان کې يې ستري واکمنۍ او امپراطورۍ جوړې کړې دي. دا چې پښتانه څوک دي راځئ پخوانۍ او اوسنۍ نظريې وپوښتو اووګورو .

(c) ketabton.com: The Digital Library

A- ***پخوانۍ نظريې:***

چا پښتانه د خپلو عنعنو په روايت بني اسرايل او چا په مغلو ورګډ کړي ، چا دارمنيانو، تاتارانو ، هپتاليانو او ساکانو په کتار کې درولي او په عين وخت کې له راجپوټانو ،برهمنيانو ،جټانو ،يونانيانو ، ترکانو ، عربانو او نوروسره ګډ کړي دي .

د پښتنو په هکله په لومړي ځل يو زر کاله وړاندې د ميلاد نه د لرغوني يونان تاريخپوه هيرودوتس وايي چې د پارس ختيځ لور ته د سرتراپي آرکوزيا سيمه ده او د دې ځای خلک پکتيانز دي، ددې سره په ريګويدا کې هم د پکتاز په نامه د يو ولس يادونه کوي چې د پکت په سيمه کې اوسېږي او دا سيمه د افغانستان ختيځه سيمه يادوي. ډېری خلک په دې باور دي چې همدا يادې شوې سيمې او ولسونه د پښتنو پخواني پلرني ځايونه او نيکونه دي .په نورو لرغونو خلکو کې چې د پښتنو سره يې تړاو ليدل کېږي، باختريان دي او داسې وييل کېږي چې باختريانو منځنۍ ايرانۍ ژبې ته ورته ژبه درلوده.

خو د پښتنو د اصل او نسب په اړه تر ټولو عام او زوړ روايت هغه دي چې وايي پښتانه بني اسرايل دي .

دا خبره تر ټولو پخوا د ((ابوالفضل ۱۵۹۷)) کړې ده ۰

دی وايي ((پښتانه په دي ګروهه دي چې (افغان) نومي دري زامن درلودل چې هغوي سړبن ، غرغښت ، او بټن نوميدل او د وي بيا ستري کورنۍ جوړي کړي چې سلسله يي همدغو دروتنوته رسيږي .

آخوند درويزه هم وايي :افغانان دمهتر يعقوب اولاده ده خو ځر نګه چې افغانان د سليمان په غره کې اوسيدل نو په عربو کې سليماني بلل کيږي ۰

(c) ketabton.com: The Digital Library

نعمت الله هروي نورزي [۱۶۱۳] په مخزن افغاني کې په تفصیل سره د پښتنو داسرایلي والي داستان راوړي او هغه داشي چې :
داچې ځنګه قیس عبراني پیغمبر (ص) ته وروستل شو او رسول الله قیس ته د عبدالرشید نوم ورکړ، دده د مړاني په اساس یي بتان ((پټان)) [د بیړي د تکې لرګی]وباله ، دنوموړي دري زامن پاته شول چې سړبن ، بیټنی او غرغښت وه .چې د ټولو پښتني قومونو سلسله او نصب دغو درو ورونو ته رشیږي .
تر نعمت الله هروي ورسته نورو مؤرخینو لکه افضل خان خټک ، حافظ رحمت خان ، زردار خان ، او حتي قاضي عطاوالله خان پښتانه بني اسرایل بللي دي .
اوددغو روایاتو له مخي بیا نورو ډېرو افغاني اوغیرافغاني مستشرقینو دپښتنو اوپښتو داصل اوریښې مسئلې ته پام واوښت . ځینوته دپښتنودبني اسراییلیت نظرسم ښکاره سو اوځینوته بیا داتیوري یوه غیرمستنده اوبې بنیاده نظریه وایسېدله او پښتانه یې ارایایان وبلل .
سرویلیام جونز ،الکساندربرنس،ویلیام مورکرافټ ،چارلس مېسن ، جورج هنري روز ، والټر بیلیو، اوهنري جورج راورټي دپښتنودبني اسراییلیت دتیورۍ پلویان اوپه مقابل کي بیا منسټوارټ الفنسټن ، جان مالکم ،برنارډ ډورن او ډارمستتر دپښتنو داریاییت ملاتړي شول
خوځینو نورو بیا پښتانه برهمنیان ، راجپوتیان ،جټان ،یونانیان، هفتالیان ، ساکان ، مغلان ، ترکان ،ارمنیان ، عربان څه اوڅه ګڼلي دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

B– وروستنۍ نظريې :

هسې خو انسانان ټول د يو آدم اولاد ګڼل کيږي او په حقوقي ډول دوۍ ټول يو برابر دي – ولې د جوړښت ، يعني د ونې ، رنګ او جولې په لحاظ يو انسان د بل انسان يا د انسانانو يوه ټولنه د بلې ټولنې سره يو څه توپير او بيلتون لري ؟ يو ډول صفات لکه ونه او رنګ لرونکې ټولنه په عمومي ډول يو نسل بلل کيږي .

د انساني تاريخ پوهانو او عالمانو ددې په بشپړه ډول بيلتون او درجه بندي کړې ده – په نړۍ کې سپين پوستي ، تور پوستي ، زيړ پوستي او دغه ډول نور ډير نسلونه وجود لري . د پښتنو شمير په سپين پوسته نسلونو کې راځي ، بشري عالمانو سپين پوستي په آريايي او سامي دوه نسلي څانګو کې ويشلي دي .

پښتانه د افغانستان د نوي تاريخ مرکزي برخه ده چې ددې هېواد په جوړولو کې يې اړين رول لوبولی دی

پښتانه په پښتو ژبه خبرې کوي، پښتو ژبه د هندواروپايي ژبو د کورنۍ څخه يوه ژبه ده او په هندواروپايي کورنۍ کې د هندوايراني ژبو د ډلې څخه شميرل کيږي

پوهانو او د نظر خاوندانو د نړۍ وګړي په درې عمده او لويو نژادونو ويشلي دي

الف –آريايي ياقفقازي نژاد .

ب – مغولي نژاد.

ج –سامي نژاد ٠

آريايان ترخپريدلوډير دمخه په يوه ځاي کې اوسيدل چې دو ي آريانا ويجو [دآريانامځکه] يا د اصيلانو او پاکانو هيواد باله .

وايي چې ددوي دهيواد هوا خورا ښه وه مځکې يې اباتي وي چې دا آريانا ويجه دعلماوو دنظر په اختلاف سره دتورسمندرګي غاړي وي او ځيني يي لا د جيهون سيند سرچينې بولي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

داوستا څخه په نقل قول دغه مځکه يو په يوه سره يا په بل نظر د ورشوګانو دلغړيدو او دتاتاري قبايلو دحملو په وجه دقفقازاو بيا زاره بلخ ته رامهاجر شول چې 5000 ق م يي تخمين دي ،دوي زموږ د هيواد شمالي خوا راغلل تر آمو راواوښتل او په باختر کې يي يوښکلې مدنيت جوړکې چې دلته نو ددغو آريايانو ليږد په درې [باختري ،ايراني اوهندي] برخو ويشلای شو .

اريايی پخووانی مرکزونه

ا – مرکزي [باختري] اريايان :

دلرغونپوهانو په عقيده، لومړني اريايان دارياناويجو(ه) يعني دامو د سيند په غاړو ميشت وو چه د دوي د تمدن لومړنی ځاي دې د اباسين تر څنډو پوري خپاره شول. کله چه ددوي شمير زياتيده دغذا او د ژوند د نورو وسايلو د پيداکولو په هيله نورو سيمو لکه فارس، هند او نورو اروپايي هيوادونو ته خپاره شول.

د اريايانو د ژبو تاريخ ۲۵۰۰ ق م څخه بيا تر ۳۰۰۰ ق م پوري رسيږي. ويدا د اريايانو لمړنې ديني کتاب دي چه په اريايي ژبه ليکل شويدي. په ۱۴۰۰ ق م اريايي ژبي پخپلو کي سره وويشل شوي، کوم اريايان چې پارس يا د اوسني ايران خواته کډوال شول د هغوي ژبه فرس يا اوسنې پاړسی شوه، او هغه اريايان چې په بخدي يا بخد کي پاتي شول يا اوسيدل دهغوي ژبه پښتو شوه

هيري دوت په ۵۲۰ ق م کي هم د پکهت او پاکتويس د کتابونو نومونه پخپل تاريخ کي ياد کړي دي. نو په ترتيب ويلاي شو او دا نتيجه ګيري کولاي شو چه پښتانه لومړني اريايان دي چه په بخد يا بخدي کي اوسيدل .

دوي د هندوکش د دواړو خواونه داستوګني ورسته زموږ د هيواد په دښتو اوغرونو کې سره خپاره شول چې ددوی هيواد د آمو نه نيولي بيا تراباسين اوخراسان پوري

(c) ketabton.com: The Digital Library

او مهمي برخي يې بلخ ، تخارستان ، هرات ، اراکوزيا ، کابل ، ګندهارا، سيستان ،خراسان چې د عرب تر سمندرګي پوري غځيدلي وې.

۲- لويديز آريايان :

دا ډله آريايان له بلخه جنوب لوديز خوا ته د هريوا (هرات) پر خواله خراسانه تير او دپارس خواوي يي ونيولې او اوسنی ايران يي جوړ کړ چې دا مهاجرت د ۱۴۰۰ق م نه پيل او تر ۸۰۰ ق م يي دوام درلود چې لومړنی دولت يي ((ماد يا ميدي ۷ق م)) په نامه وو.

ددوي پيغمبر زردشت دپوروشاسپه زوی ؤ، دده کتاب[اوستا] نوميده او د(مقدوني سکندر۳۲۷ق م مړينه) لخوا دده دکتاب چې د ۱۲۰۰غوايانوپر پوستکو ليکل شوي ؤ ډيره برخه وسوځول شول او هغه دريمه پاته برخه (۸۳۰۰۰کلمات) يي [ګاتها] نوميږي (ارباب الانواع يي اصلي موضوع ده چې ورسته يي په پرښتو بدله کړله) پاته ده .

ددي کتاب ژبه اوستايي او لور يې زړه پاړسي او دداريوش ډبر ليکونه دي چې دزړي پاړسي لور بيا پهلوي نوميده .

۳- دريمه ډله يادختيځ آريايان :

چې دباختر او هندوکش له شاوخوا څخه دکابل ،خيبر او او نورو لارو په [سپتا سندو]((داوودريابونو مځکه)) يا[بهاراته ورشه ،بهاراته ورته]اوسني هندکې سره خپاره شول ، دوي تر اباسين تير او دا باسين او ګنګا په منځ کې يي يو ځلاند مدنيت جوړکړ او دهند په ځګلونو او بڼو کې ودان شول دا ليږديدنه د ۱۴ق م نه پيل شوه ددوي ژبه سنسګرټ شوه چې دويدا کتاب هم په همدي ژبه دی .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې کې شک نشته چې بخدي آريايان ۱۴۰۰ ق م مانا هغه وخت چې دهندي آريايانو ديني کتاب ويدا ليکل کېده د پکهت په نامه مشهور وه او پخپله په ريګودا کې هم ددوي نوم ذکر دي او دغه ملت په خپل عضمت موجود ؤ .

دا چې آريايانو په (بالهيکا بخدي ، بلخ) کې ښکلي مدنيت درلودلی او خپل هيوادېې [اريانا ورشه] ((داصيلانو اوښاغلو هيواد)) باله چې ددې لوي مدنيت مرکزبه د روڼ، روښانه ،ښکلي په صفاتوستايل کېده لکه بلخ بامي چې دا نوم د ((منوسمهيتا)) په کتاب [۲فصله او۲۲شعره] دی راغلی چې مانويا منو دارياياانو پلار ګڼل شوی او اريايان منوزي هم بولي او د[منوليار]په نامه قوانين هم لري .

له دغو تاريخي ملاحظاتو څخه موږ دې نتيجې ته رسيږو چې پښتانه آريايان لومړي په بخدي کې اوسيدل له هغه لومړني ټاټوبي څخه دوي دهغه ځاي په نامه [پخت،پکهت]د خپلې زړې ژبې سره د ۱۴۰۰تر ۱۰۰۰ ق م پوري داباسين غاړو او دهيواد شرقي غروته ولاړل اوپه همدغه نامه او ژبه مشهور دي.

هيرودوتس(دتاريخ پلار425) پر دې ټينګار کړي دي چې دداريوش دلښکرو څخه دهغه څلويښتمه فرقه پښتانه وه نوموړي پښتانه په زړه ورتيا ستايلي دي او دوي يي ددري صفاتو خوندان بللي دي :

۱ : پښتانه عموماً پوستينچې اغوندي .

۲ : دا خلګ ږيري په نګريزو رنګوي .

۳ : دوي په غشو ويشتلو کې سخت مهارت لري، ماته او شکست ددوي په آئين کې نشته .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په هر صورت پښتانه د تاریخ په اوږدو کې په زړه ورتیا ، پاکې ، صداقت، میلمه پالني ،ننګه ویشتلو ، خپلواکې غوښتلي ، پر خبره ولاړ ، دښو او ټینګو قوانینو درلودونکو ، په صفاتو ستایل شوي د ي .

. بلاخره غربي مؤلف برنارډ ډورن دپښتنو په اړه دلومړي ځل لپاره پراخ ،دقیقه او اصولي څیړنه وکړه ،نوموړي په منطقي دلایلو دا ثابته کړه چې پښتانه نه یهود ، نه بني اسرایل ،نه ارمنیان او نه ګرجیان دی ۰

پښتانه د هندواروپائي ولسونو دستري کورنۍ غړي بولي خو په عین وخت کې پښتانه ځان یو لرغونی اولس ګڼي .نوموړی وایي چې افغانان د هغي ستري کورنۍ غړي دي چې جرمنیان ،هندیان سلوانیان او یونانیان ورپوري اړوند دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

په آریایي ژبو کې د پښتو ژبې موقیعت

اریک ژبه، چې کله کله د آري او آریایي په نوم هم یادېږي، د اندو اروپایي ژبو د کورنۍ مهمه ختیځه څانګه ده. د هغه قومونو په خلکو کې رواج وه، چې ډېر پخوا د ق م دریېمې زریزې ترمنځ هغه مهال، چې د دوی قبیلې یو له بله سره نه وې جلا شوې، د مرکزي اسیا په دښتو کې سره خپاره شوي وو. دې قبایلو کوچیانی ژوند درلوده او په کېږدیو کې اوسېدل، خو دوی د واحد حکومت درلودونکي وو، هم یې د قبایلو مشر او هم یې مذهبي پېشوا درلوده. دې اقوامو د یوې ژبې دوه لهجې درلودې، د لهجو اختلاف، د مهاجرت او لېږد وروسته زیات شو، خو بېلتون او جلاوالی پکې رانغی.

دواړو یوځای مېشت قومونو، چې خپلو ځانونو ته یې آري یا آریایي او خپلې ژبې ته یې آریک یا آري ویله، داسې ښکاري چې د ق م د دریمې زریزې په نیمایي کې د همژبۍ او آریایي اتحاد سره سره دغه دواړه لهجې، چې وروسته یې په اندو آریایي او ایراني تحول وکړ، په هماغه اریایي مېشته سیمه کې غوړېدلي دي.

د اریایانو د لېږد او مهاجرت وروسته د اندو اریایي ویونکي د)ویدا (قبیله وه، چې په پای کې د هند د قارې په شمال کې مېشت شوه او اریایي څانګه لومړی د آرال بحیرې جنوب ته او له هغه ځایه د سر دریا او امو سیند سیمو ته راغله .ښایي د آمو دواړو خواوو ته به یې هم هجرت کړی وي او هلته به اوسېدلي وي. په دغه سیمه یې آریاناویجه Airyana Vaejah نوم کېښود، چې د اریایانو د ټاټوبي او استوګنځي مانا یې درلوده. بیا یې جنوب لور ته مخه کړه او باختر ته له تېرېدو وروسته په ټول نني افغانستان او د هغې د باندې خپاره شول.

ایراني څانګې د منځنۍ اسیا ځایي اوسېدونکي کرار کرار په خپل ځان کې راجذب او خپله ټولنه یې لاګڼه کړې وه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه سیمه، چې دوی پکې خپاره شوي وو، د منځنۍ اسیا لویدیځې برخې او ننني افغانستان و، چې د اریایانو د هېواد Aryanam dahyuاو آریایي ټاټوبي په نوم یې ونوموله.

د اریک د ژبې هېڅ لیکلی سند په لاس کې نه شته، د هغې د پېژندلو لپاره د اسمي او فعلي ریښې او مهمو کلماتو د بیارغونې Reconstruction پرته بله لار نه شته، چې د ژبپوهنې، مانا پوهنې او غږ پوهنې د قواعدو له مخې لرغونې ژبې له هغې څخه راوتلي او لیکل شوي دي او لږ تر لږه یوه نښه یې راپاتې ده. د ژبپوهانو د څېړنو له مخې د اندو اروپایي(Indo_European) غږونه په اریک ژبه کې د آندو آریایي، آریاني او نورستاني ژبو د غږو پر بنسټ په لاندې توګه تثبیت کېدای شي:

د آریایانو او د هندو آریایانو له جلا والي څخه څو پېړۍ وروسته دوی له ځانه مهم اسناد لکه ګاتا (Gata)او ریګویدا (Regveda)یادګار پرېښي دي، چې د آریک د ژبې له اصلي هستې څخه یې تکامل او تحول کړی دی: داروپا او آسیا اکثر ژبي ذاتي خپلوي او اړیکې لري چې ددغو خپلویو او اړیکو شواهد دژبو په ټولو اړخونو کې لیدل کېداي شي چې تر ټولو څرګند یې دویونو [کلمو] ترمنځ ورته والی دي په تیره بیا په هغه کلمو کې لکه لومړني عداد [۴،۳،۲،۱،ترلسو] ، کورنیو اړیکو [مور ،پلار ، خور ، ورور...] ، په کور ني حیواناتو کې [آس،غوا، پسه...] او ځیني نورو عمومي شیانو کې لیدل کېږي .

بل ورته والي ددغوژبوپه ګرامر کې معلومېږي او داړوندو ژبو اړیکې ښه څرګندوي ،دساري په توګه په فونولوژیکې سیستم کې دکلیمې دسر [دال d]کې د لاتیني ، یوناني ، سلاوي ،او سانسکرټ ژبو په هم مانا کلمو کې ګورو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مانا	سانسکرټ	سلاوي	یوناني	لاتیني
دوه	dv*a*	duv*a*	duo	duo
لس	d*as*a	deseti	deke	decem

یوه نیمه پیړۍ دمخه دغه ډول شواهد دژبپوهانو لاس ته ورغلل او دهغو په رڼاکې یې دنړۍ دژبو یوه لویه کورنۍ کشف کړه او دلومړ ی ځل لپاره په 1783میلادي کال کې سرویلم جونز د لاتیني یوناني او سانسکرټ ګډه منشه اعلان کړه چې نن د [هندو ارپایي ژبوکورنۍ بلل کېږي ، دغه کورنۍ لس مهمې څانګې لري چې دهغو[هندو ارپایي]څخه یوه ډېره مشهوره ژبه یې زموږ ژبه پښتو ده.

دادي ددغې څانګې نور غړي د پښتوسره یو ځای درپیژنو، په دې څانګه کې هغه یو شمیریو له بل سره خپلوانې اوخپلواکې ژبې شاملې دي چې دبنګال څخه بیا ترفارس خلیجه او دهند سمندرڅخه بیا تر منځنۍ اشیا تر پلنو دښتو پورې ویل کېږي.

هندو اروپایي ژبې پر دوو ډلو ویشل کېږي.

1= هندي ژبې.

2=آریاني ژبې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

آريايي ختيزي ژبې

1 – هندي ډله (آريايي ژبې)

الف – پخواني دوره:

ددي ډلي په لرغوني دوره کې يوه ډيره مشهوره ، پراخه او مهمه ژبه دسانسګرټ په نامه يادېده چې ډير لرغوني مذهبي متون دي او د (م ز) تر لسمي پيړۍ دمخه ويل شوي دي ځني نور کتابونه لکه (مهابهارت) او (رامايين) ورسته ليکل شوي دي چې د کلاسيک سانسګرټ په نامه ياديږي .
او ويدي سانيګرټ هم کله چې د اټک سيند د غاړي اوسيدونکې او ستر عالم (پاڼيني) م ز څلورمه پيړۍ کې دسانسګرټ ګرامر وليکه تر هغه ورسته سر بيره پر مذهب پر نورو خواوو کې هم کتابونه وليکل شول

ب – منځنۍ دوره :

دخلکو تلفظ ورو ورو له کلاسيک سانسګرت څخه تغير وموند حتي په دريمه م ز پيړۍ کې د آشوکا په ډبر ليکنو کې چې په هند او هم افغانستان کې پيدا شوي دي دبيلوبيلو ګړدودنو پرمختګ ښرګندونه کوي چې بيا دغو لهجو کرار کرار د ځانګړو ژبو بڼه غوره کړه چې د(پراګريټونو) په نامه بلل شوي دي .
پراګريټونه او پالي ژبه د هندي ژبو منځنۍ دوره جوړوي ،پالي ژبه دم ز لومړي پيړي دمخه په سريلانکا کې د بودائي دين د متنونو ژبه وه .

ج –اوسنۍ دوره :

په اوسنۍ دوره کې تقريبا ٥٥١ سل لوي او وړي ژبي شته چې د فونولوژيکې او مورفولوژيکې مشخصاتو له مخي داسي ډلبندي شوي دي :

(c) ketabton.com: The Digital Library

1= شمال لویدیزه ډلګۍ:

ددغې ډلګۍ چې ډیري لرغوني نښې یې ساتلي دي (دسانسکرت څخه دمخه دآریایي څخه جلاشوي دي).

اکثره یې د هند د نیمي وچې د باندي ویل کیږي او په څو برخو ویشل کیږي.

A – دنورستان دژبو څانګه لکه : ویکني او کېتي ۰۰۰

B – دنورستان دشاوخواژبو څانګي لکه : پشه یي ، تیراهي، داملي ، کلشه یي،ګوارپتي ، کهوړو(چترایي)

C – په داردي ګروپ کې کشمیري ، کوهستاني ، څګاني (دجتانو ژبه چې په انګلسي یې جشپي بولي او په روسي او آلماني کې یې څګان او شکان لیکې)۰۰۰

2= لودیزه ډلګۍ:

ددي ډلګلي یومهم غړي (لهندا) دی ،د لهندا یوه مشهوره لهجه د هندکو له پښتو سره ګاونډۍ ده او په افغانستان کې هم ویل کیږي ددي ډلګي نور غړي لکه: سندهي ، ملتاني ، ګجراتي ، راجستاني او مرهټي دي ۰

3– مرکزي ډلګۍ

پنجابي، پهاړي ،لویدیزه هندي، ختیځه هندي ،اواوردو ددي ډلګي غړي دي .

4– ختیځه ډلګۍ :

په دي ډلګۍ کې بنګالي،اسامي، بیهاري ،اوړیااوسینګالي،سینهایي (دسیلون ژبه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

[[دژبو دکورنیو اوڅانگو نومونه زیاتره دجغرافیایي سیمې له مخي ایښودل کیږي .]]

دهندي ډلې دخط ډولونه :

هندي ژبي په دوه ډوله خط لیکل شوي دي .

I –(برهمني لیک)– چې له کیڼې نه ښي ته لیکل کیږي او د هند په هره سیمه کې جلاجلا طرز لري . دیواناګري یومشهور مروج لیک دي چې اوسنۍ هندي ژبه پري لیکل شوي ده

II –(خروشتي)–داهندوستان په شمال او اوفغانستان کې استعمالیده ،اساس یي له آرامي لیک څخه دي او له ښي نه کیڼ ته لیکل کیږي او د برهمني تاثیر پکې څرګنددي او اوس نه استعمالیږي خو په لرغونو آثارو کې موجود دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

2–آريانی ډله (آريايی ژبې)

الف :لرغونې دوره

ددغې ډلې لرغونې دوره کې دوې مشهورې ژبې پيژنو اوستا او زړه پاړسي ۰

اوستا = دزردشتي دين دمذهبي متونو ژبه ده چې ډېر پخوانې دې خو هغه وخت ليکل شوې دي چې دساما نيانو په زمانه کې دردشتې دين رسمي او دولتي حيثيت پيداکړ. ددغومتونو دوې برخې له منځه تللې يوازې يوه دريمه برخه يې لاس ته راغلي،د اوستاډيره زړه برخه [ګاتها] ده .

زړه پاړسي دهغوليکنو ژبه ده چې د هخامنشي پاچاهانو په تيره بياددار يوش يادابښتونه دي او په ميخي خط ليکل شوې دي.

ب : منځنۍ دوره

د آرياې ژبو منځنۍ دوره له لومړۍ ميلادې پيړۍ څخه پيليږي .

ددغې دورې ژبې په دووډلګيو ويشل کيږي : [لويديځه ډلګې او ختيزه ډلګې]

28– لويديځې ډلګې :

A– **پهلوي** : د ساساني امپراتورۍ (۶۵۲–۲۲۶ م) رسمي او ديني ژبه وه چې يو شمير ديني او غير ديني متونه يې په لاس راغلي دي .

B-**منځنۍ پاړسي** : داژبه له زړې پاړسي څخه راوتلي ده په ساساني دوره کې ځيني ډېرليکونه او هم د زردشتي دين ځيني متنونه په دې ژبه ليکل شوې او پيداشوې دي .

(c) ketabton.com: The Digital Library

29- ختیځه ډلګۍ

A – **سغدي :** لرغوني سغد د سمر قند او بخارا ژبه وه او یولړ متنونه یي چې له ځلور نه تر اتمي میلادي پیړي پوري لیکل شوي لاس ته راغلي دي .

B– **ختني (ساکې):** دا دهغو منتونو ژبه ده چې له اتمي نه بیا تر لسمي میلادي پیړي پوري لیکل شوي دي او د چېن په ختن کې پیراشوي دي دامتنونه په براهمني لیک کښل شوي دي ، پر ژبه باندي یي د پراګریتونو تاءثیر ځرګند بریښي .

C– **باختري :** دا دهغولیکنو ژبه ده چې د بغلان د ولایت په سره کوتل د کنشکا په معبدکې پیدا شوي دي،ددغه خط یو لوي ډبر لیک په یوناني رسم الخط دي اودکابل په موزیم کې ساتل شوي و ،ډبر لیک ژبي له لوستلونه ورسته پوهانو باختري ژبه بللي ده چې دیوي ختیځې آریاني ژبي ځانګیړ ني پکې ځرګندي دي او پښتو ته ډیره نژدي ده.

D– **خوارزمي** : ددي ژبي نوم په تاریخ کې راغلي دي خو له متنونو څخه یي یوازي یو څو جملي او کلیمي په عربي لیکدود او اسلامي فقي په کتابونو کې پیداشوي دي او دا ژبه سغدي ته ډیره نژدي ده.

ج :اوسنۍ دوره

29- جنوب لودیځه ډلګۍ :

ددغي ډلګي تر ټولو لویه اومهمه ژبه پاړسي ده چې دري لوي لهجي لري لکه : دري (افغانستان) ، فارسي (ایران) ،تاجکې (تاجکستان) اویوه لهجه بله ده چې په آزربایجان کې ویل کیږي په نامه د (تاتي) .

29 –شمال لویدیځه ډلګۍ :

(c) ketabton.com: The Digital Library

A **–*بلوڅي*** : داژبه که څه هم په هغوشیموکې ویل کېږي چې د لرغوني اریانا جنوبي شیمه بلل کېږي خو د ژبنیو مشخصاتو لمخي په شمال لویدیځي ډلګي کې ګڼل کېږي ، تاریخي شواهد هم دا څدګندوي چې بلوڅان د خپل اصلي ټاټوبي شمال لویدیځ څخه خپل اوسني ټاټوبي جنوب لویدیځ ته کوچېدلي دي .

B–کردي : ددي ژبي ویونکې د ترکېې ، عراق ، ایران او سوریې ،په ځیرمه سرحدي شیموکې میشته دي ٠

ددغي ډلګي نوري ژبي لکه سمنایي،سوندي، خوري، زازا او ګوراني دي.

30 – شمال ختیځه ډلګۍ :

A– **پښتو :** ددې ډلګي تر ټولو لویه او مهمه ژبه پښتو ده .

B– **پامیري :** د آریاني ژبو دشمال ختیځي ډلګۍ بله څانګه د پامیري ژبو په نامه یادیږي چې دا هغه یوشمیر وړې ژبي دي چې د بدخشان په دروکې پولي په دواړو خواوو کې ویل کېږي لکه : شغني ، اشکاشمي ، واخي، یزغلامي او منجي ***، اسي یا اویستي.***

30 – جنوب ختیځه ډلګۍ :

(جنوب خترزه ډلګۍ : دوي مهمي ژبي لري) :

A- ***اورمړي :*** دوزیرستان په کاڼي ګروم او د لوګر په ځینوکلوکې ویل کېږي

B- ***پراچې :*** دکاپیساولایت د پچغان او عچلان په درو او دپروان په شتل کې ویل کېږي

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library